

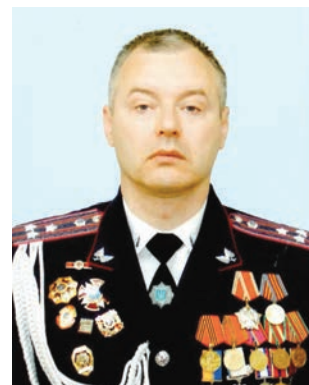
УДК 343.94

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-19>**Маршалек Карина Олегівна,**

аспірантка кафедри публічного права

*(Інститут гуманітарних і соціальних наук Національного технічного університету**«Дніпровська політехніка», м. Дніпро)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4472-4361>**Лень Валентин Валентинович,**

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри публічного права

*(Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», м. Дніпро)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1382-3335>

СЕКСУАЛЬНІ ДЕВІАЦІЇ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

У науковій статті досліджують окремі питання, пов'язані з вивченням сексуальних девіацій осіб похилого віку як об'єкту кримінологічного аналізу. Розглядають питання класифікації сексуальних розладів, девіацій, сексуальних дисфункцій. Вивчають теорії виникнення й розвитку сексуальних девіацій, її характеристику та форми, а також результати досліджень окремих видів девіацій, таких як соціальні, психологічні, психіатричні, вікові й гендерні. Окремо досліджують сексуальні девіації, розподілені відповідно до сучасного переліку сексуальних девіацій, що останнім часом доповнено раніше не встановленими формами. Розглядають підстави виникнення нових форм сексуальних девіацій, що пов'язані з технічним прогресом, сучасними людськими практиками або впливом хімічних речовин.

Визначено основні види сексуальних девіацій, такі як фетишизм (сексуальний символізм), ексгібіціонізм, педофілія, сексуальний садизм (ерототеранізм, активна алогамія), сексуальний мазохізм (пасивна алогамія, пасивний флагрантизм), геронтофілія, зоофілія (содомія, зоофілія, зоострум, бестіофілія, зоофілія), некрофілія, фетишистські перевдягання (еонізм, метатропізм).

У дослідженні наведено й досить глибоко проаналізовано сучасні статистичні відомості щодо вчинення кримінальних правопорушень особами геронтологічного віку проти статевої свободи та статевої недоторканності.

З вищезазначеного можна зробити висновок, що ці питання є надзвичайно актуальними й важливими для українського суспільства, тим більше що суб'єкт цих кримінальних правопорушень є своєрідним (через вік і різні можливі загальні й особистісні соціально-психологічні зміни), відповідно, такі правопорушення мають великий резонанс серед громадськості. Тут усі питання глибоко пов'язані з психологічною, соціальною, родинно-сімейною суспільною травмою, мораллю, чистотою стосунків, вихованням, світоглядом, цінностями, честю, гідністю, свободою, недоторканністю й подальшим життям.

Ключові слова: *девіація, відхилення, патологія, суспільно-соціальна норма, сексуальна дисфункція, кримінальне правопорушення, геронтологічний (похилий) вік.*

Постановка проблеми. Виявлення й дослідження кримінологічних аспектів сексуальних девіацій осіб геронтологічного віку є важливим для подальшого розвитку кримінологічної теорії та вдосконалення практики запобігання кримінальним правопорушенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінологічні та кримінально-правові аспекти кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності досліджували Ю. Александров, Ю. Антонян, О. Бандурка, Ю. Блувштейн, С. Бобровник,

Я. Брайнін, Л. Брич, П. Воробей, В. Голина, В. Глушков, А. Долгова, І. Даньшин, О. Джужа, О. Дудоров, А. Закалюк, А. Зелінський, О. Ігнатов, М. Ісаєв, В. Ємінов, М. Коржанський, В. Кудрявцев, І. Лановенко, О. Литвинов, В. Лунєєв, Є. Назимко, М. Мельник, А. Савченко, О. Світличний, В. Туляков, М. Хавронюк, П. Хряпінський, Л. Франк та ін.

Зокрема, у вивченні кримінального права сексуальні девіації часто розглядають шляхом вирішення питання, чи є злочинці осудними. Натомість у кримінології увага зосереджена на доречності визначення поняття сексуального насильства, змісті кримінологічної характеристики сексуальних кримінальних правопорушень та осіб, які їх учиняють, дослідженні жертв різних видів сексуального насильства. Водночас сексуальні відхилення, пов'язані з учиненням насильницьких правопорушень, належно не вивчено.

Метою статті є дослідження окремих питань, пов'язаних із вивченням сексуальних девіацій осіб похилого віку як об'єкту кримінологічного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Розглянувши проблематику вивчення сексуальних девіацій, можемо визначити, що наразі не існує єдиної загальноприйнятої класифікації сексуальних девіацій. Це пояснюється, з одного боку, різними підходами (різні наукові школи, різні країни, різні мораль, ментальність, світогляд, цінності, моральність, традиції) до розуміння норми й патології в сексології, психології, психіатрії а з іншого – неоднозначністю й неконкретністю сексологічної термінології.

Наразі найбільш поширеними є класифікації, представлена в DSM-IV (American Psychiatric Association, Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition, Text Revision: DSM-IV-TR), яка вперше об'єднала всі сексуальні розлади в один розділ (Kaplan H., Sadock B., 1999), класифікації Imelinski (1982) та в МКХ-10, де в групі «Розлади особистості й поведінки в зрілому віці» виділено окремий підрозділ, що свідчить про співіснування парафілії (F65 – розлад сексуальних уподобань) і розладу статевої ідентичності (F64), а сексуальна дисфункція – це «фізіологічні розлади та поведінкові синдроми, пов'язані з факторами» (МКХ-10, 1999) під рубрикою «Сексуальна дисфункція, не зумовлена органічними розладами або хворобами» (F52) у групі «Поведінкові синдроми, пов'язані з факторами» (МКХ-10, 1999) [1, с. 4].

Теорії виникнення та розвитку сексуальної девіації, її характеристики й форми, а також результати досліджень окремих видів девіацій широко обговорюють у наукових працях різних науковців. У статті будуть розглянуті лише деякі з наукових досліджень, присвячених сексуальній девіації.

Девіація (відхилення) у поведінці людини визначають як поведінку, що не відповідає прийнятним у суспільстві нормам (моральним, правовим, дисциплінарним, національним, етнічним, соціальним, сімейним тощо). Відповідно, розрізняють моральну (аморальну), правову (протиправну), медичну (хворобливу) й інші види поведінки, що відхиляються від норм. Донедавна термін «девіантність» асоціювався лише з такими явищами, як злочинність, пияцтво, наркоманія, проституція, тобто з відхиленнями від будь-якої соціальної норми.

Систематизуючи найпоширеніші уявлення про девіантну поведінку, можемо визначити девіантну поведінку, з одного боку, як дію або поведінку людини, а з іншого – як соціальне явище. Проблему девіантності вивчає не лише кримінологія, а й соціологія, психологія, філософія права, медицина та інші гуманітарні нау-

ки. Можливо визначити декілька підходів до оцінювання девіацій: соціальний, психологічний, психіатричний, віковий, гендерний.

Соціальний підхід ґрунтується на концепції соціальної небезпеки або безпеки поведінки людини. Згідно із цим підходом, будь-яка поведінка, яка явно небезпечна або потенційно небезпечна для суспільства чи інших людей, має вважатися девіантною. Він підкреслює соціально схвалювані стандарти поведінки, неконфронтаційну поведінку, конформізм і підпорядкування індивідуальних інтересів суспільним інтересам. Під час аналізу девіантної поведінки соціальний підхід фокусується на зовнішніх формах адаптації та ігнорує індивідуально-особистісну гармонію, адаптивність, само-схвальність і відсутність психологічних комплексів або внутрішньоособистісних конфліктів [8, с. 14].

Психологічний підхід відрізняється від соціального тим, що пов'язує девіантну поведінку з внутрішньоособистісним конфліктом, руйнуванням і саморуйнуванням. Це зумовлено тим, що суттю девіантної поведінки варто вважати гальмування й навіть деградацію особистісного зростання, що є наслідком, а іноді й метою девіантної поведінки. Згідно із цим підходом, девіант свідомо чи несвідомо намагається зруйнувати свою самооцінку, позбавити себе своєї унікальності й не дати собі реалізувати свій потенціал. У психіатричному підході девіантну поведінку розглядають, як передхворобливу рису особистості, що сприяє формуванню певних психічних відхилень (аномалій – незначну вилікову, тимчасову) і захворювань (хвороб, розладів – хронічну, тяжку, невилікову). Девіантну поведінку часто розуміють як рису особистості, що не досягла патологічної вираженості через різні причини відхилення в поведінці, тобто «як психічний розлад» (preonset), що неповністю відповідає діагностичним критеріям загальноприйнятого симптому або синдрому. Ці відхилення позначаються терміном «розлад», навіть якщо вони не досягають психопатологічної якості [8, с. 15].

Віковий підхід розглядає поведінкові відхилення з погляду вікових характеристик і норм. Поведінка, яка не відповідає віковим моделям і традиціям, може бути ідентифікована як відхилення. Це можуть бути кількісні (гротескні) відхилення, ті, що відстають (ретардація) або випереджають (акселерація) від вікових норм поведінки, або їхні якісні реверсії. Гендерний підхід ґрунтується на уявленні про традиційні гендерні стереотипи, що відповідають чоловічим і жіночим моделям поведінки. У межах цього підходу гіперрольова поведінка й відмова від гендерних стилів поведінки можуть розглядатися як девіантна поведінка. Гендерні відхилення можуть також включати психологічні відхилення у вигляді зміни сексуальних уподобань або орієнтації [8, с. 20].

З огляду на специфіку дослідження, деякі характеристики потребують окремого розгляду, пов'язані із сексуальною девіацією. Класичний перелік сексуальних девіацій останнім часом зазнав значних змін, доповнився новими, раніше невідомими формами. Поява цих форм зумовлена технічним прогресом (телебачення, інтернет та інші інформаційні технології), сучасними людськими практиками (наприклад, груповий секс у спільнотах хіпі) або впливом певних хімічних речовин (напр. фармакологічний оргазм під впливом певних препаратів).

Отже, девіантну поведінку людини можна визначити як систему вчинків чи окремі вчинки, які суперечать прийнятним у суспільстві нормам, виявляються в нез-

балансованості психічних процесів, неадаптивності, порушенні процесу самоактуалізації й ухиленні від морального та естетичного контролю над власною поведінкою в певному суспільстві.

З огляду на унікальний характер дослідження, деякі його особливості потребують окремого розгляду. З медичного погляду сексуальна девіація (парафілія, абревіація, сексуальні збочення) є хворобливим розладом, спрямованістю сексуального потягу (тобто вибір сексуального партнера (об'єкта) за ознаками віку, статі, національності, етнічної належності, роду занять, соціального статусу тощо), з урахуванням того, є об'єкт потягу живим або неживим організмом, які має біологічні й анатомічні особливості (людина, тварина), характеристика (людина, тварина), кількість партнерів тощо. Загалом сексуальні збочення можна класифікувати на такі основні види:

- фетишизм (сексуальний символізм) – об'єктом сексуального бажання або одержимості є частина людського тіла, одяг або інші індивідуальні предмети, атрибути сексуального партнера;

- ексгібіціонізм – отримання сексуального задоволення шляхом демонстрації своєї наготи (зазвичай сідниць або геніталій або жіночих грудей) іншим особам поза сексуальними стосунками;

- педофілія (інфантилізм, педофілія) – сексуальний потяг до дітей, які не досягли статевої зрілості (до 12 років) (деякі дослідники вважають її формою фетишизму, де фетишем є фізичні особливості незрілої дитини, а стать дитини не відіграє важливої ролі);

- сексуальний садизм (ерототеранізм, активна алогамія) – сексуальне задоволення, отримане від заподіяння фізичного, психологічного болю або приниження сексуального партнера;

- сексуальний мазохізм (пасивна алголагія, пасивний флагрантизм) – сексуальне задоволення, отримане шляхом приниження й заподіяння фізичного болю сексуальному партнеру (деякі дослідники об'єднують садизм і мазохізм у загальну форму сексуального збочення – садомазохізм, і це взаємодоповнюючі форми сексуального задоволення, які іноді розглядаються як такі, що чергуються в одній особі);

- геронтофілія – сексуальний потяг (різні форми) до людей похилого і старечого віку;

- зоофілія (содомія, зоофілія, зоострум, бестіофілія, зоофілія) – сексуальний потяг до тварин (свійських, приручених диких);

- некрофілія – відчуття сексуального потягу до трупів і вчинення з ними сексуальних дій. Деякі дослідники описують це явище як самостійну сексуальну девіацію, інші вважають його формою фетишизму (за якого труп слугує фетишем), із садизмом або без нього. Із цим явищем тісно пов'язаний інтерес до сексуальної активності зі сплячими, непритомними, тяжко хворими або вмираючими людьми, а також підвищений інтерес до всього, що пов'язане зі смертю або мертвими, наприклад, до трупів, кладовищ і похоронів, що має сексуальне забарвлення.

Найбільш екстремальними формами некрофілії є некросадизм (вельтландизм) – прагнення осквернити труп і поглумитися над ним (зазвичай шляхом відрізання молочних залоз і видалення статевих органів); некрофагія – поїдання частин трупа (зазвичай геніталій, жіночих грудей). І некрофагія, і некросадизм іноді пов'язані з убивствами, учиненими жертвою в минулому, або ж сексуальне задоволення пов'язане з процесом убивства. Стосовно вказаного виду (некрофілія та її форма – не-

кросадизм) зазначимо, що йде мова про трупи щойно (недавно) померлої людини або одразу померлої (для певних збоченців це важливо), тобто що є «свіжими».

Фетишистське перевдягання (еонізм, метатропізм) – сексуальне задоволення від носіння одягу (нового, свіжого, власно придбаного) протилежної статі. Часто цей одяг повинен бути не свіжий, із запахом, виділеннями власника одягу протилежної статі. Оцінки поширеності тих чи інших психологічних явищ значно варіюються залежно від досліджуваної сукупності, її соціальних, громадських, національних, етнічних особливостей, а також від методології та структури опитування.

Класифікація певних видів сексуальної поведінки як девіантної варіюється від країни до країни й від періоду до періоду. Наприклад, гомосексуалізм колись був визнаний офіційною медициною як форма сексуальної девіації. Сьогодні ця точка зору офіційно змінена, гомосексуальність виключена з офіційної класифікації сексуальних відхилень. Водночас не всі фахівці погоджуються з виключенням гомосексуальності зі списку патологій.

Причини сексуальної девіації до кінця не вивчені. Однак є кілька загальних факторів, які впливають на формування сексуальної девіації:

- спадковість;

- гормональні зміни й дисбаланс;

- родова травма, що спричинила зміни в мозку;

- отруєння (будь-якої природи);

- порушення психосексуального розвитку (спричинене статевим вихованням і «нестандартними» стосунками з однолітками);

- психолого-психіатричні відхилення.

Особливості девіантної поведінки осіб похилого віку полягають у тому, що похилий (геронтологічний) вік являє собою групу підвищеного ризику. По-перше, позначаються внутрішні труднощі похилого віку (вікові зміни – об'єктивні та/або суб'єктивні), починаючи з психолого-психіатричних і гормональних процесів і закінчуючи перебудовою внутрішнього «я». По-друге, соціальне підґрунтя, тобто граничність і невизначеність соціального становища особи похилого віку. По-третє, протиріччя, зумовлені перебудовою механізмів соціального контролю. По-четверте, соціально-громадська, родинно-сімейна занедбаність. Девіація як форма поведінки, що відхиляється від норми, прямо залежить від особистісних характеристик, які спрямовують.

Розглянувши статистику Генеральної прокуратури України щодо вчинення особами похилого віку кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, можемо визначити, що із січня 2016 по грудень 2022 року виявлено 76 осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності, 51 із 76 осіб учинили розбещення неповнолітніх чи дії сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Отже, 68 відсотків правопорушників учинили дії сексуального характеру з малолітніми й неповнолітніми особами, що певним чином можна зарахувати до сексуальних девіацій, а саме педофілії.

Разом із тим ми усвідомлюємо, що це неостаточна статистика. Є високий рівень латентності цих кримінальних правопорушень, учинених особами похилого віку. Вона й природна, і штучна. Причини різні, їх багато. Це й байдужість, і непрофесіоналізм, і небажання потерпілих, їхніх батьків, опікунів керівників і працівників у разі, якщо це інтернат, розповсюджувати (оприлюднювати) таку інформацію.

Розвиток педофільних нахилів у людей похилого віку пов'язаний із віковим регресом статевої сфери й розвитком клімактеричного синдрому, який характеризується порушенням ерекції, еякуляції та оргазму тощо. Це відбувається на фоні атеросклерозу й енцефалопатії, а також особистісних змін і зниження інтелектуальної пам'яті, руйнування морально-етичних систем цінностей. Спілкування із сексуально недосвідченими дівчатами безпечно з погляду можливого виявлення імпотенції в людей похилого віку й використовується ними для стимуляції свого згасаючого лібідо [9, с. 132].

Предметом кримінологічного аналізу може бути лише соціально детермінована сексуальна девіація. Тому науковий і практичний інтерес становить виявлення й усунення негативних чинників, що сприяють формуванню суспільно небезпечної сексуальної девіації особистості на мета-, макро- та мікросередовищному рівнях, забезпечуючи так ранню профілактику насильницьких злочинів. Сексуальна девіація може виникати на тлі інших девіацій несексуального характеру (наркоманії, алкоголізму, проституції тощо). Під час здійснення індивідуальних профілактичних заходів важливо поглиблено вивчати сфери мотивації осіб, які

вчиняють насильницькі злочини на ґрунті соціальних сексуальних девіацій. По суті, профілактика девіантної поведінки, в тому числі сексуальної девіації, є процесом соціалізації особистості.

Висновки. Отже, девіантна поведінка завжди викликала особливий інтерес дослідників різних галузей, таких як право, психологія, філософія, соціологія та педагогіка. Девіантну поведінку неможливо зрозуміти у відриві від соціальних норм. Також не можна зазначити, що вона є специфічною для всіх осіб похилого віку. Це явище виникає в житті конкретної особи часто в результаті впливу багатьох незалежних від неї факторів.

Визнаємо, що сьогодні, на жаль, ця проблема є актуальною для українського суспільства, з огляду на багато чинників: війну, недостатність фінансування відповідних програм, міграцію, порушеність родинно-сімейних зв'язків, незайнятість, алкоголізацію, злочинність, підвищення психічної захворюваності, соціально-громадську незахищеність, низький рівень медичного обслуговування, байдужість, непрофесіоналізм тощо. І, безумовно, усвідомлюємо, що за офіційними й невідомими показниками ховається й високий рівень латентності.

Список використаних джерел

1. Саричев Я.В., Устенко Р.Л., Сонник Є.Г. Сексуальні девіації. Судова сексологія (для студентів вищих медичних навчальних закладів). Полтава, 2018. 144 с.
2. Чуприков А.П., Цуприк Б.М. Нормальна та кримінальна сексологія : підручник. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2011. 252 с.
3. Hupalovska V., Kocherhina I. Features of sexual nervousness of men and women. *Journal of Education Culture and Society*. 2020. № 2. P. 199–210. URL: <https://doi.org/10.15503/jecs2020.2.199.210> Web of Science.
4. Герасимів Т.З. Девіантна поведінка особистості: філософсько-правовий вимір : монографія / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів : ЛДУВС, 2009. 523 с.
5. Діденко С.В., Козлова О.С. Психологія сексуальності. Київ : Видавничий дім «Альма-матер», 2009. 304 с.
6. Бондарчук О.І. Психологія девіантної поведінки : курс лекцій. Київ : МАУП, 2006. 88 с.
7. Максимова Н.Ю. Психологія девіантної поведінки : навчально-методичний посібник. Київ : Либідь, 2011. 520 с.
8. Христюк О.Л. Психологія девіантної поведінки : навчально-методичний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 192 с.
9. Чуприков А.П., Цуприк Б.М. Нормальна та кримінальна сексологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 252 с.

References

1. Sarychev Ya.V., Ustenko R.L., Sonnyk Ye.H. Seksualni devyatsii. Sudova seksolohiia (dlia studentiv vyshchyykh medychnykh navchalnykh zakladiv), Poltava, 2018. 144 s. [in Ukrainian].
2. Chuprykov A.P., Tsupryk B.M. Normalna ta kryminalna seksolohiia. Pidruchnyk. Kyiv : DP «Vydavnychiy dim «Personal», 2011. 252 s. [in Ukrainian].
3. Hupalovska V., Kocherhina I. Features of sexual nervousness of men and women. *Journal of Education Culture and Society*. 2020. № 2. P. 199–210. URL: <https://doi.org/10.15503/jecs2020.2.199.210> Web of Science [in English].
4. Herasymiv T.Z. Deviantna povedinka osobystosti : filosofsko-pravovyi vymir [Tekst] : monohrafiia / Lviv. derzh. un-t vnutr. sprav. Lviv : LDUVS, 2009. 523 s. [in Ukrainian].
5. Didenko S.V., Kozlova O.S. Psykholohiia seksualnosti. K. : Vydavnychiy dim Alma-mater, 2009. 304 s. [in Ukrainian].
6. Bondarchuk O.I. Psykholohiia deviantnoi povedinky: kurs lektsii. K. : MAUP, 2006. 88 s. [in Ukrainian].
7. Maksymova N.Yu. Psykholohiia deviantnoi povedinky : navch. posibnyk. K. : Lybid, 2011. 520 s. [in Ukrainian].
8. Khrystuk O.L. Psykholohiia deviantnoipovedinky: navchalno-metodychnyiposibnyk. Lviv : LvDUVS, 2014. 192 s. [in Ukrainian].
9. Chuprykov A.P., Tsupryk B.M. Normalna ta kryminalna seksolohiia : pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakl. K. : DP «Vyd. dim «Personal», 2011. 252 s. [in Ukrainian].

Marshalek Karyna,

Postgraduate Student

*(Department of Public Law, Institute of Humanities and Social Sciences
of the Dnipro University of Technology, Dnipro)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4472-4361>

Len Valentyn,

Candidate of Law, Associate Professor, Professor

*(Department of Public Law, Institute of Humanities and Social Sciences
of the Dnipro University of Technology, Dnipro)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1382-3335>

SEXUAL DEVIANCE OF THE ELDERLY AS AN OBJECT OF CRIMINOLOGICAL ANALYSIS

The scientific article examines some issues related to the study of sexual deviations of the elderly as an object of criminological analysis.

The issue of classification of sexual disorders, deviations, and sexual dysfunctions is considered. The author examines the theories of the origin and development of the study of sexual deviations, its characteristics and forms, as well as the results of studies of certain types of deviations, such as social, psychological, psychiatric, age and gender.

Separately, sexual deviations are studied, distributed in accordance with the modern list of sexual deviations, which has recently been supplemented by previously unidentified forms.

The reasons for the emergence of new forms of sexual deviations associated with technological progress, modern human practices or the influence of chemicals are considered.

The main types of sexual deviations are identified, such as fetishism (sexual symbolism), exhibitionism, paedophilia, sexual sadism (erototherapy, active allogamy), sexual masochism (passive allogamy, passive flagrantism), gerontophilia, zoophilia (sodomy, zoophilia, zostrum, bestiality, zoophilia), necrophilia, fetishistic cross-dressing (aeonism, metatropism).

The study provides and analyses in depth the current statistical data on criminal offences committed by persons of gerontological age against sexual freedom and sexual inviolability.

From the foregoing, it can be concluded that these issues are extremely relevant and important for Ukrainian society, especially since the subject of these criminal offences is peculiar (due to age and various possible general and personal social and psychological changes) and, accordingly, such offences have a great resonance among the public. Here, all issues are deeply connected with psychological, social, family and family social trauma, morality, purity of relationships, education, worldview, values, honour, dignity, freedom, inviolability and further life.

Key words: *deviation, deviation, pathology, social and social norm, sexual dysfunction, criminal offence, gerontological (elderly) age.*